

Politieke participatie en zelforganisatie van allochtonen in de Brusselse gemeenten. Een verkenning.

Dirk Jacobs & Marc Swyngedouw¹

Bijna een derde van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is van niet-Belgische nationaliteit, een nog groter deel is van niet-Belgische origine. Het is een onmiskenbaar gegeven dat de Brusselse bevolking van vreemde origine – met name zij die tot Belg genaturaliseerd zijn of door het *ius soli* de nationaliteit toegekend werden – ook electoraal steeds zwaarder is gaan wegen. In deze bijdrage willen we een verkennende blik werpen op de politieke participatie van allochtonen in de Brusselse gemeenten.

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 konden voor het eerst niet-Belgen, namelijk de EU-burgers, gebruik maken van het gemeentelijk stemrecht. Slechts weinigen deden dit te Brussel. In het gehele Brussels Hoofdstedelijke Gewest heeft slechts 9,6% van de EU-burgers zich als kiezer aangemeld. Alles overschouwend moet men zelfs concluderen dat hoewel ze een groot demografisch gewicht hebben in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de EU-burgers op lokaal politiek vlak van minimale betekenis gebleken zijn. Zoals genoegzaam bekend, is er vooralsnog geen stemrecht voor niet-EU-burgers. Dit betekent evenwel niet dat de niet-Europese allochtonen (waarvan niet-EU-burgers deel uitmaken) daardoor volledig afwezig zijn uit het politieke veld. Onderhand zijn er immers flink wat Belgen van niet-Europese origine die op gemeentelijk vlak een politieke factor van betekenis vormen. Anders dan de EU-burgers, hebben de Belgen van niet-EU origine hun potentiële electorale gewicht effectief weten te mobiliseren. Zo was er tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 een opmerkelijke toename van het aantal Belgische verkozenen van niet-EU origine. Het succes van allochtone verkozenen leidde in de gemeenteraden – in tegenstelling tot wat vaak gevreesd werd - overigens niet tot een verdringing van Vlaamse verkozenen.

In dit stuk willen we, bij wijze van verkenning, ook stilstaan bij de mogelijke politieke rol van zelforganisaties van allochtonen. Zelforganisaties worden, al dan niet terecht, vaak als leerscholen of mobiliseerbare entiteiten voor politieke participatie gezien². In deze context is het interessant om te

¹ Met dank aan Alain Beeckmans, Hassan Bousetta, Bruno De Lille, Pierre Demol, Francis Donvil, Fo Droumpouras, Pascal Dufour, Henk Van Hellem, Reimer Jellema, Saskia Latrèche, Pierre-Yves Lambert, Marco Martiniello, Andrea Rea, Mahfoudh Romdhani, Willem Stevens, Georges Vanherbergen en verschillende anonieme informanten. Een deel van het onderzoek dat aan de basis ligt van deze bijdrage kon uitgevoerd worden met steun van de onderzoeksraad van de KU Brussel en de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, en door de financiële steun van de Vlaamse Gemeenschap, meer bepaald respectievelijk de Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Sport, Brusselse Aangelegenheden en Ontwikkelingssamenwerking en de Vlaams minister van Sport en Brusselse Aangelegenheden. Enkele tabellen en een aantal passages van dit artikel zijn in eerdere versies ook terug te vinden in de publicatie: JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155. Een bijzondere dankvermelding dient dan ook uit te gaan naar Marco Martiniello en Andréa Réa.

² FENNEMA (M.), TILLIE (J.). Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25, 1999, 4, p.703-726.

constateren dat Vlamingen allochtone zelforganisaties doelbewust ondersteunen, terwijl men aan Franstalige kant weigerachtig is om verenigingen met een uitgesproken etnische identiteit te stimuleren³. Het is een open vraag in hoeverre dit ook electorale consequenties zal kennen. Tot nog toe bleef het aantal verkozen Vlaamse allochtone kandidaten beperkt, hoewel Vlaamse partijen eveneens veel sterker dan voorheen inspanningen leverden om ook allochtone kandidaten te recrutereren. Mobilisatie van zelforganisaties voor Nederlanstalige kandidaten bleef nog eerder bescheiden. Het is onzeker hoe dit in de nabije toekomst zal evolueren. Duidelijk vormt de Brusselse bevolking van vreemde origine evenwel in toenemende mate een toekomstig politiek wingewest. Dat is niet alleen het geval voor de concurrentie tussen politieke partijen onderling maar ook in het licht van communautaire concurrentie. De 'nieuwe Belgen' zijn potentieel immers ook 'nieuwe Vlamingen' of 'nieuwe Franstalige inwoners'. Vanuit die opstelling bekeken zal de politieke opstelling van de Brusselse allochtonen in groeiende mate een factor worden in de relaties tussen Vlamingen en Franstalige inwoners in het Brusselse politieke veld. Af te wachten valt welke rol zelforganisaties in dit proces zullen spelen.

Povere politieke participatie van EU-burgers

In oktober 2000 kon een deel van de buitenlandse ingezetenen voor de eerste keer deelnemen als kiezer en kandidaat aan de Belgische gemeenteraadverkiezingen. Door implementatie van het verdrag van Maastricht konden niet-Belgische EU-burgers zich immers laten registreren als kiezers en deelnemen aan de lokale verkiezingen. De EU-burgers maakten evenwel nauwelijks gebruik van hun nieuw verworven recht op lokale politieke participatie. Net als Griekenland, kent België een kiesplicht. De Europese directieve over lokaal kiesrecht voor EU-burgers uit 1994, staat evenwel niet toe aan de Europese natie-staten dat EU-burgers uit andere lidstaten verplicht worden gebruik te maken van het kiesrecht in lokale verkiezingen⁴. Europese richtlijnen hebben voorrang op Belgische wetten. Om dit dilemma te omzeilen, werd beslist om EU-burgers te vragen zich te laten registreren als kiezers als ze willen deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in België. Om zich te registreren, dienden ze een schriftelijke aanvraag te richten naar hun gemeentelijk overheid, ruim twee maanden voor de verkiezingsdag. Eens geregistreerd als kiezer, zouden ze dan verplicht zijn effectief te gaan stemmen, net zoals dat het geval is voor alle volwassen Belgische kiesgerechtigden die verplicht zijn om aan de verkiezingen deel te nemen. De meeste gemeenten hebben systematisch al hun EU-burgers gemeld hoe ze zich konden registreren en zowel de federale als de gewestelijke autoriteiten hebben brochures verdeeld waarin de procedure werd toegelicht. Desalniettemin, heeft slechts een kleine minderheid van de EU-burgers de moeite gedaan zich als kiezer te registreren.

In het gehele Brussels Hoofdstedelijke Gewest heeft slechts 9,6% van de EU-burgers zich als kiezer aangemeld. Daarmee scoort het Brussels Hoofdstedelijk Gewest overigens veel slechter dan de andere gewesten. Van alle

³ JACOBS (D.), SWYNGEDOUW (M.). *Multiculturaliteit in Brussel. Een onderzoek naar attitudes van allochtonen jegens de Vlaamse Gemeenschap in Brussel en naar de verwachtingen en strategieën van de allochtone elite uit het middenveld in het tweeledige Brusselse publieke veld. Eindrapport.* Brussel, IPSoM/KUBrussel, 2002, 243p.

⁴ JACOBS (D.). *Nieuwkomers in de politiek.* Gent, Academia Press, 311p.

EU-burgers te België schrijft 17,8% zich in als kiezer. De resultaten voor de verschillende gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn terug te vinden in tabel 1.

Tabel 1. Aantal en percentage EU-burgers die zich ingeschreven hebben als kiezers in de gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2000)

Gemeente	Aantal volwassen kiesgerechtigde EU-burgers	Aandeel van het potentiële EU-electoraat op het totale electoraat	Aantal ingeschreven EU-kiezers	% van de EU-burgers dat zich als kiezer registreerde	% van het EU-electoraat op het totale electoraat
Anderlecht	9,847	16,2%	1,132	11.5%	2.2%
Brussel	17,043	19,6%	1,196	7%	1.7%
Elsene	15,566	28,5%	989	6.4%	2.5%
Etterbeek	6,473	22,5%	501	7.7%	2.2%
Evere	2,044	9%	224	11%	1.1%
Ganshoren	1,204	7,7%	234	19.4%	1.6%
Jette	2,516	8,5%	317	12.6%	1.2%
Koekelberg	1,450	13,1%	146	10%	1.5%
Molenbeek	5,832	13,7%	489	8.4%	1.3%
Oudergem	2,766	12,6%	318	11.5%	1.6%
Schaarbeek	11,498	17,7%	971	8.4%	1.8%
St-Aga-Berch	1,153	8%	125	10.8%	0.9%
St-Gillis	9,875	35%	1,425	14.4%	7.2%
St-Joost	2,116	19,8%	170	8%	1.9%
St-L-Woluwe	6,453	18%	685	10.6%	2.3%
St-P-Woluwe	5,879	20,7%	953	16.2%	4%
Ukkel	10,105	18%	772	7.6%	1.6%
Vorst	6,383	19,8%	554	8.7%	2.1%
Waterm-Bosv	2,043	10,9%	319	15.6%	1.9%
Totaal Gewest	120,246	18,1%	11,520	9.6%	2%

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken, Departement Verkiezingen, verwerking door ISPO- KULeuven

Het is vrij opmerkelijk dat met name in die gemeenten waar zich de belangrijkste EU instellingen bevinden (zoals de Commissie, het Parlement, de Raad van Ministers), en het gaat hier dan om Brussel stad, Elsene en Etterbeek, de allerlaagste participatiegraden van EU-burgers opgetekend werden. Dit is niet omdat de betrokken gemeenten geen inspanningen gedaan zouden hebben. In Brussel stad, waar 7% van de Europese kiesgerechtigden zich inschreven, werden alle EU-burgers met een persoonlijk schrijven in hun eigen taal opgeroepen. In de gemeente Elsene, waar 6,4% van de EU-kiesgerechtigden zich inschreven, werd in het huis-aan-huis blad opgeroepen om zich te registreren. Ook in Etterbeek, waar 7,7% van de potentiële EU-kiezers zich registreerde, werd via een brief (weliswaar enkel in het Frans) en een voorlichtingsavond een inspanning gedaan de EU-burgers te informeren over de kiesprocedure. Opvallend is verder de – relatief – goede score van Ganshoren, met een registratiegraad van 19,4% van de EU-burgers. Navraag leert dat te Ganshoren

alle EU-burgers in een tweetalige brief gecontacteerd werden én meteen ook uitgenodigd werden voor een diaprojectie over de instellingen en diensten van de gemeente (met een aansluitende receptie). Het is evenwel moeilijk om een precieze oorzaak aan te duiden van de verschillen in inschrijvingsgraad in de verschillende gemeenten. Er is alleszins geen rechtlijnig verband met de inspanningen die de gemeenten zich getroost hebben, desgevallend zou men immers een veel grotere score verwachten in Brussel stad.

Een blik op de inschrijvingen opgesplitst naar nationaliteit in tabel 2 leert ons dat de Oostenrijkers als kleinste groep kiesgerechtigden de hoogste registratiegraad (14,6%) kenden, terwijl de Portugezen het slechtst scoorden met een povere 4,5% ingeschrevenen. Opvallend zijn ook de lage scores van de nieuwe lidstaten Finland (5,7%) en Zweden (6,6%). Behalve voor de Oostenrijkers, kennen alle EU-nationaliteiten te Brussel een lagere registratiegraad dan hun score voor heel België. Bij de Italianen is het verschil spectaculair. Een veel kleiner aandeel van de Italianen die woonachtig is te Brussel schrijft zich in voor de verkiezingen (11,9%) in vergelijking met de registratiegraad van Italianen – overigens de talrijkste groep vreemdelingen van ons land - over heel België (24,5%). Ook de Fransen en Luxemburgers hebben te Brussel een flink lagere registratiegraad dan het resultaat van die nationaliteiten voor geheel België, ook al is het verschil minder spectaculair dan bij de Italianen.

Tabel 2. Aantal en percentage EU-burgers per nationaliteit die zich ingeschreven hebben als kiezers in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2000)

	Totaal aantal Kiesgerechtigden te Brussel*	Totaal Ingeschreven te Brussel*	% ingeschrevenen per nationaliteit in Brussel*	% ingeschrevenen per nationaliteit in België**
Denemarken	1 329	118	8,9%	10,8%
Duitsland	5 875	724	12,3%	13,4%
Finland	1 339	76	5,7%	6,2%
Frankrijk	27 899	2 692	9,6%	15,8%
Griekenland	8 575	1 027	12%	15,8%
Ierland	1 502	137	9,1%	10%
Italië	25 395	3 034	11,9%	24,5%
Luxemburg	1 324	162	12,2%	18,7%
Nederland	4 532	567	12,5%	15,3%
Oostenrijk	816	119	14,6%	13,4%
Portugal	11 846	529	4,5%	6,9%
Spanje	19 445	1 568	8,1%	12,3%
UK	7 226	644	8,9%	9,3%
Zweden	1 868	124	6,6%	6,8%

Bron: Verbindingsbureau Brussel-Europa* (<http://www.vbbe.irisnet.be>) en Europese commissie** (Verslag COM/2002/260def van de Commissie (30/5/2002) aan het Europees Parlement en de Raad over de toepassing van Richtlijn 94/80/EG betreffende het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen, Brussel, 2002).

Tabel 3. Absoluut aantal potentiële EU-kiezers per nationaliteit per gemeente in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2000)

	Ande	Oud	SAB	Bxl	Ett	Evere	Vorst	Gans	Else	Jette	Koek	Mol	SGi	SJo	Scha	Ukkel	WaBo	SLW	SPW
Denemarken	2	72	6	235	97	3	23	1	227	4	1	9	44	41	98	176	55	104	131
Duitsland	78	252	21	951	423	82	116	26	930	49	19	80	202	76	508	549	176	545	792
Finland	5	69	2	251	166	1	7	1	209	2	4	6	21	17	82	80	35	170	211
Frankrijk	1 500	745	254	3 904	1 437	447	1 148	314	4 201	598	384	1 423	1 618	496	2 505	3 679	551	1 478	1 217
Griekenland	1 059	119	68	1 433	262	105	495	70	593	167	153	509	981	83	1 357	355	80	377	309
Ierland	8	50	8	323	167	10	13	2	254	8	2	6	44	32	166	105	50	141	113
Italië	3 382	461	309	3 456	1 135	628	1 969	327	2 151	673	355	1 995	1 784	616	2 646	1 433	276	992	807
Luxemburg	58	57	10	144	68	25	44	9	243	38	17	43	54	16	103	133	28	155	79
Nederland	172	96	45	785	239	74	120	61	653	112	35	144	224	107	478	427	141	300	319
Oostenrijk	5	26	3	169	102	7	20	4	117	6	2	13	34	13	67	77	20	63	68
Portugal	914	202	62	1 261	649	165	702	77	1 746	161	121	354	2 086	179	1 230	814	119	563	441
Spanje	2 424	320	272	3 238	816	286	1 468	248	1 444	479	281	1 098	2 441	346	1 751	1 113	192	652	576
VK	132	263	26	1 232	562	86	174	38	1 391	17	71	92	355	136	668	638	260	520	565
Zweden	7	36	1	408	141	7	39	0	535	2	1	9	89	28	68	236	23	112	126

Bron: Verbindingsbureau Brussel-Europa (<http://www.vbbe.irisnet.be>)

Tabel 4. Aandeel ingeschreven EU-burgers (%) per nationaliteit per gemeente in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2000)

	Ande	Oud	SAB	Bxl	Ett	Evere	Vorst	Gans	Else	Jette	Koek	Mol	SGi	SJo	Scha	Ukkel	WaBo	SLW	SPW
Denemarken	50	11,1	0	6,8	6,2	33,3	4,3	100	9,7	0	100	0	15,9	2,4	6,1	4,5	4,5	4,5	12,2
Duitsland	17,9	10,7	14,3	7,5	13,7	7,3	12,1	23,1	10,6	12,2	5,3	8,8	23,3	6,6	13,4	9,1	9,1	9,1	18,3
Finland	20	4,3	0	4,8	3	0	14,3	100	3,3	0	0	16,7	23,8	5,9	3,7	1,3	1,3	1,3	9
Frankrijk	8,7	13,2	10,6	6,5	7	12,1	10,3	15,3	6,1	14,7	11,5	12	13	10,5	8,3	8,8	8,8	8,8	19,1
Griekenland	24,5	16	7,4	5,9	9,5	8,6	15,8	15,7	6,9	11,4	7,2	9,2	19	9,6	6,3	7,6	7,6	7,6	19,4
Ierland	37,5	4	25	8,4	10,2	20	7,7	0	5,5	25	0	33,3	6,8	0	9,6	8,6	8,6	8,6	13,3
Italië	13,2	15	12,6	11,5	9,8	14,5	9,5	28,4	9,4	14,1	9,3	7,5	15,5	8,6	10,1	9,4	9,4	9,4	22,2
Luxemburg	5,2	26,3	0	6,9	8,8	20	9,1	11,1	6,6	18,4	17,6	11,6	22,2	0	12,6	13,5	13,5	13,5	26,6
Nederland	10,5	13,5	31,1	12,5	13,4	13,5	14,2	16,4	6,6	17,9	28,6	11,1	12,9	15	11,3	10,8	10,8	10,8	19,1
Oostenrijk	20	7,7	0	9,5	19,6	14,3	10	75	15,4	16,7	50	7,7	11,8	7,7	17,9	6,5	6,5	6,5	30,9
Portugal	2,6	5	9,7	2,1	3,4	7,9	2,7	19,5	3,7	11,2	3,3	4	5,6	2,8	5,9	4,1	4,1	4,1	6,1
Spanje	9	8,8	9,2	3	4,4	8,4	6,5	15,3	5,7	9,6	13,2	5,9	19,5	4,9	6,2	4,5	4,5	4,5	11,6
VK	9,8	8	15,4	6,2	8,7	9,3	8,6	18,4	6,6	76,5	1,4	10,9	13,8	6,6	7,8	9,6	9,6	9,6	12,7
Zweden	0	8,3	0	3,2	9,2	14,3	2,6	0	6	50	0	11,1	5,6	7,1	7,4	3	3	3	13,5

Bron: Verbindingsbureau Brussel-Europa (<http://www.vbbe.irisnet.be>)

Overigens kan de deelnamegraad van de verschillende nationaliteiten ook tussen de gemeenten flink verschillen. In tabel 3 worden de aantallen potentieel kiesgerechtigden per nationaliteit voor de verschillende gemeenten weergegeven. In tabel 4 vindt u dan de participatiegraad van die potentiële EU-kiezers per nationaliteit voor de verschillende gemeenten terug. Het weergegeven percentage is het aandeel ingeschrevenen van een bepaalde nationaliteit in de betrokken gemeente. Zo heeft bijvoorbeeld 6,8% van alle potentieel stemgerechtigde Denen te Brussel Stad zich geregistreerd als kiezer. Laten we ons in tabel 4 even concentreren op de Portugese, Spaanse en Griekse gemeenschappen. Uitschieters bij andere nationaliteiten zijn doorgaans van minder belang omdat het vaak over kleine absolute aantallen gaat.

Terwijl de Portugezen overal slecht scoren, zien we andere patronen voor de Grieken en Spanjaarden naargelang de betrokken gemeente. Zo schreef 24,5% van de 1059 kiesgerechtigde Grieken zich in te Anderlecht, terwijl maar 6% van de 1433 kiesgerechtigden van Brussel stad en slechts 6% van de 1357 volwassen Grieken van Schaarbeek zich registreerden. En terwijl maar 3% van de 3238 potentiële Spaanse kiezers te Brussel stad zich lieten registreren, schreef 9% van de 2424 Anderlechtse Spanjaarden en zelfs 19,5% van de 2441 potentiële Spaanse kiezers van Sint-Gillis zich in op de kiezerslijsten. Navraag leert dat mobilisatie rond specifieke kandidaten hier een plausibele verklaring biedt. Zo werd de Griekse gemeenschap door de entourage rond de Griekse kandidate Fo Droumpouras te Anderlecht aangespoord zich in te schrijven, terwijl te Sint-Gillis de inspanning van de Spaanse kandidaat Pablo Alonso Arroyo vruchten afwierp op het vlak van de registratieraad van de Spanjaarden.

In de meeste gemeenten is het belang van de EU-burgers onder het uiteindelijke electoraat eerder bescheiden door de beperkte registratie als kiezers. Het aandeel van de EU-burgers in het gehele electoraat van het gewest bedraagt een povere 2%. Met name in gemeenten als Brussel stad en Elsene is het electorale gewicht van de EU-burgers bijzonder klein (namelijk 1,7 en 2,5%), terwijl er een veel groter potentieel is. Indien ze zich allemaal hadden ingeschreven als kiezers, hadden de EU-burgers 19,6% van het electoraat in Brussel stad kunnen uitmaken, terwijl ze in Elsene zelfs 28,4% van de kiezers zouden kunnen vormen. Gedeeltelijk omwille van de lage participatie van EU-burgers, werd er geen enkele niet-Belgische EU-burger verkozen in de gemeenteraad van Brussel stad, de gedoodverfde hoofdstad van de Europese Unie. Evenmin werd er een EU-burger verkozen in Elsene. In naburig Etterbeek werd een Nederlandse staatsburger, Rik Jellema, verkozen op een groene lijst. In zijn geval is het echter twijfelachtig of hij verkozen geraakt is door de stemmen van EU-burgers omdat hij slechts in beperkte mate een gerichte campagne naar Europeanen heeft gevoerd; het is veel aannemelijker dat hij zijn verkiezing te danken heeft aan Nederlandstalige Belgen die op hem stemden als 'Vlaamse' kandidaat.

Wat het electorale gewicht van de geregistreeerde EU-kiezers betreft, is Sint-Gillis de opvallende uitzondering in het Brussels Gewest. Daarom bekijken we even nader het aandeel inschrijvingen per nationaliteit in deze kleine Brusselse gemeente met een belangrijke groep EU-burgers. In Sint-Gillis maakte het EU-electoraat zo'n 7,2% uit van het totale kiespubliek en vormde het zo een aanzienlijke electorale factor. Het EU potentieel is, desalniettemin, niet minder dan 35% van het electoraat. Slechts een fractie van dit potentieel werd dus effectief gemobiliseerd. Het electorale belang van de nieuwe EU-kiezers werd in Sint-Gillis evenwel wel gedeeltelijk geanticipeerd. Er is te Sint-Gillis een belangrijke Spaanse gemeenschap die deels teruggaat tot de arbeidsmigratie uit

de jaren zestig⁵ maar ook aangevuld werd door zogenaamde 'Eurocraten'⁶. Deze gemeenschap werd actief bewerkt door lokale kandidaten.

Tabel 5. Aantal potentiële kiezers en aantal ingeschreven kiezers per nationaliteit in Sint-Gillis (gemeenteraadsverkiezingen 2000)

	Aantal potentiële kiezers (volwassen EU)	Aantal ingeschreven kiezers	% ingeschreven EU-kiezers per nationaliteit
Denemarken	44	7	15,9%
Duitsland	202	47	23,3%
Finland	21	5	23,8%
Frankrijk	1 618	211	13%
Griekenland	981	186	19%
Ierland	44	3	6,8%
Italië	1 784	277	15,5%
Luxemburg	54	12	22,2%
Nederland	224	29	12,9%
Oostenrijk	34	4	11,8%
Portugal	2 086	116	5,6%
Spanje	2 441	475	19,5%
Verenigd Kon.	355	49	13,8%
Zweden	89	5	5,6%

Bron: Verbindingsbureau Brussel-Europa (<http://www.vbbe.irisnet.be>)

Met name Pablo Alonso Arroyo, een kandidaat van Spaanse nationaliteit die figureerde op een onfortuinlijke 22ste plaats op de lijst van de socialistische burgemeester Charles Picqué, spande zich bijvoorbeeld met huis-aan-huis bezoeken in om de Spaanse ingezetenen te overtuigen zich voor de verkiezingen in te schrijven⁷. Uiteindelijk zouden, zoals blijkt uit tabel 5, 19,5% van de 2.441

⁵ EGGERICKX (T.), KESTELOOT (C.), POULAIN (M.), PELEMAN (K.), ROESEMS (T.), VANDENBROECKE (H.) *De allochtone bevolking in België. Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991. Monografie nr. 3.* Brussel, NIS, 1999.

⁶ In de bevolkingscijfers van de gemeenten en het rijksregister zijn deze 'Eurocraten' niet altijd terug te vinden. Buitenlands diplomatiek personeel dat in België verblijft en personen verbonden aan de Navo en de internationale instellingen (zoals de Europese Unie), evenals de niet-Belgische leden van hun huishouden, hoeven zich immers niet te registreren bij de gemeente waar ze wonen en zijn derhalve ook niet bekend in het rijksregister op basis waarvan de bevolkingsstatistieken gemaakt worden. Dit maakt hen in een gemeente als Sint-Gillis gedeeltelijk 'onzichtbaar'. Zo waren er volgens het Rijksregister op 1 januari 2002 in totaal 2302 Spanjaarden te Sint-Gillis (volwassenen en kinderen), wat minder is dan de 2441 potentiële Spaanse kiezers (volwassenen) voor de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat er – rekening houdend met het feit dat men pas kiesgerechtigd is vanaf 18 jaar - plotseling zoveel Spanjaarden Belg geworden zijn of uit Sint-Gillis verdwenen zijn. Het verschil tussen beide cijfers valt eerder te verklaren vanuit de kennis dat niet alle Spaanse ingezetenen verplicht zijn zich te registreren bij de gemeente en daardoor wel in de gegevens over het aantal potentieel kiesgerechtigden kunnen zitten, terwijl ze niet in de bevolkingscijfers voorkomen. Zie ook: 'Aantal eurocraten groeit onzichtbaar aan', Bart Aerts, De Standaard, 27/12/2002.

⁷ Bron : <http://users.skynet.be/suffrage-universel/candidats/dh.htm#alonso>. Geciteerd artikel 'Saint-Gilles, où les Européens votent...', Philippe Crêteur, La Dernière Heure, 30/9/2000.

volwassen Spanjaarden in Sint-Gilles, samen goed voor 475 stemmen, zich inschrijven als kiezers.

Dat leverde de Spaanse PS-kandidaat geen windeieren op, want Arroyo raakte dankzij zijn 469 voorkeurstemmen als EU-burger verkozen vanop een in principe onverkiesbare plaats⁸. Arroyo kon evenwel geen schepen worden omdat de kieswet slechts toelaat dat vanaf 2006 ook EU-burgers een schepenfunctie kunnen opnemen. Opvallend is dat in Sint-Gillis de mobilisatie onder de Portugese gemeenschap – eveneens een groep die electoraal gewicht in de schaal kan leggen – met 116 kiezers ondermaats bleef (5,6% ingeschrevenen van 2.086 potentiële kiezers), zeker ook in vergelijking tot de mobilisatie onder Italianen (277 kiezers en 15,5% deelname) en Grieken (186 kiezers en 19% deelname). Nochtans waren er nagenoeg evenveel Portugees-Belgische kandidaten, als er Spaans-Belgische, Italo-Belgische en Grieks-Belgische kandidaten waren⁹. Klaarblijkelijk werd evenwel niet in dezelfde mate door deze kandidaten pogingen ondernomen om de nieuwe EU-kiezers te mobiliseren en konden de inspanningen van individuen nog steeds het verschil maken. Het feit dat er kandidaten uit bepaalde EU-landen beschikbaar zijn, is dus op zichzelf geen voldoende voorwaarde om de mobilisatie van de betrokken gemeenschap te garanderen.

Al bij al moet men concluderen dat de politieke participatie van vreemdelingen met een EU-nationaliteit in de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 uiterst beperkt was. Er was een zeer lage participatiegraad en er werden nauwelijks niet-Belgische EU-burgers verkozen in de gemeenteraden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zoals voorspeld werd door Bousetta & Swyngedouw¹⁰, leidde de deelname van de EU-burgers aan de verkiezingen dan ook allerminst tot een verdringing van Vlaamse verkozenen. Er kan maar één conclusie zijn: hoewel ze een groot demografisch gewicht hebben in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zijn de EU-burgers op lokaal politiek vlak van minimale betekenis gebleken. Indien ze beter gemobiliseerd worden om deel te nemen aan de verkiezingen kunnen de EU-burgers in de toekomst echter in verschillende gemeenten een belangrijke – zelfs doorslaggevende - electorale groep vormen.

Het electorale succes van allochtone Belgen van niet-EU origine

⁸ Met die score behaalde Arroyo overigens ook een beter resultaat dan Ecolo-lijsttrekker Fabricio Altes Safont (363 voorkeurstemmen), eveneens van Spaanse – maar dan wel Catalaanse - origine. De Spaanse Belg Pedro Pontigo y Pontigo, tweede gerangschikte kandidaat - na de Italo-Belg Salvatore Nicotra - op de Front National lijst wist slechts 43 voorkeurstemmen te behalen. Eenzelfde score haalde de Spaans-Belgische kandidaat Araceli Rodriguez vanop de 16de plaats van de PSC-lijst.

⁹ Als Belgisch-Portugese kandidaten waren er te Sint-Gillis Maria De Bastos Pinho (11de bij PRL), Luis de Castro (5de bij de PSC) en Mario Montenegro Couceiro Fei (7de bij FN). Als Belgisch-Griekse kandidaten waren er Evangela Anastassiou (9de bij PRL), Stavros Hatzigeorgiou (11de bij PTB), Eleni Pantiou (11de bij LB), Dimitrios Pechlivanidis (31ste bij LB) en Catherine Voutsadaki (27ste bij LB). Als Italo-Belgen waren naast Salvatore Nicotra (1ste bij FN), Fabrizia Antiacca (19de bij PRL), Lidia Gervasi (21ste bij LB), Serge Rangoni (19de bij LB), Elisa Sacco (7de bij PTB) en Roger Sturletti (10de bij FDF) kandidaten. Zo leert ons tenminste de website van activist Pierre-Yves Lambert.

Bron: <http://users.skynet.be/suffrage-universel/beel00candidatsue.htm>

¹⁰ BOUSETTA (H.), SWYNGEDOUW (M.). La citoyenneté de l'Union européenne et l'enjeu de Bruxelles. Le droit supranational européen confronté aux réalités d'une société multiethnique et multinational divisée. *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, nr. 1636, 1999.

Eén van de meest opvallende en belangrijkste gebeurtenissen bij de lokale verkiezingen van 2000 in het Brussels Gewest, was de opmerkelijke toename van het aantal Belgische verkozenen van niet-EU origine in de gemeenteraden¹¹. Tijdens de voorafgaande gemeenteraadsverkiezingen in 1994, was de participatie en het succes van Belgische politici van niet-EU origine nog bescheiden gebleven. Zoals uit tabel 6 blijkt, werden er slechts 14 Belgische politici van niet-EU origine (Afrikaans en Euro-aziatisch) verkozen op een totaal van 651 lokale raadsleden in (sommige van) de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Tabel 6. Kandidaten en verkozen raadsleden van niet-EU origine in enkele gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994

	Kandidaten van niet-EU origine	Verkozen raadsleden van niet-EU origine
Anderlecht	8	0
St-Agatha-Berchem	1	0
Brussel	21	3
Etterbeek	7	0
Vorst	3	1
Evere	1	0
Elsene	8	1
Koekelberg	2	1
Molenbeek	18	1
Sint-Gilles	8	1
Sint-Joost	9	3
Schaarbeek	20	3
Watermaal-Bosvoorde	2	0
Sint-Lambrechts-Woluwe	2	0
Total	110	14

Bron: LAMBERT (P-Y.). *Candidats et élus originaires d'Afrique ou d'Asie aux élections en région bruxelloise de 1976 à 2000*, Bruxelles, Suffrage Universel, 2003 (<http://www.suffrage-universel.be>).

Hoe bescheiden ook, was dit op zich al een vooruitgang, omdat de vertegenwoordiging van etnische minderheidsgroepen in het lokale politieke leven voorheen zo goed als onbestaande was gebleven, zelfs in die gemeenten en buurten waar er een hoge concentratie van allochtonen is¹². Bij de gemeenteraadverkiezingen van 1994 gold dat de meeste kandidaten van niet-EU-origine oorspronkelijk geen zogenaamde 'verkiesbare plaats' op de kieslijst innamen. Met de volgorde op de kieslijst, geven de partijen hun eigen voorkeur aan over wie er verkozen zou moeten geraken. Dankzij persoonlijke voorkeurstemmen, waren de kandidaten van niet-EU origine in staat gebleken over kandidaten te springen die initieel een betere positie op de kieslijst

¹¹ REA (A.). La représentation politique des Belges d'origine étrangère aux élections communales de 2000 : le cas de Bruxelles. In: *Les Cahiers du CEVIPOL*, 2002, <http://www.ulb.ac.be/soco/cevipol> & BEN MOHAMMED (N.), REA (A.). *Politique multiculturelle et modes de citoyenneté à Bruxelles. Partie II*. Rapport Final pour la Région de Bruxelles-Capitale. Bruxelles, ULB, 2000.

¹² JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155.

gekregen hadden¹³. Zonder in een gedetailleerde analyse te gaan van het spel van de voorkeurstemmen en patronen van zetelverdeling in het algemeen, kan hier gerust gesteld worden dat zij verkozen raakten op basis van hun voorkeurstemmen. Hierbij mag eraan herinnerd worden dat er (tot nog toe) geen limiet op het aantal voorkeurstemmen rust dat een kiezer mag uitbrengen op dezelfde lijst en dat het kiessysteem min of meer proportioneel is (Imperiali-systeem).

Wie op wie gestemd heeft, blijft uiteraard een interessante vraag om te stellen, waarop echter niet eenduidig geantwoord kan worden. Het is ontegensprekelijk zo dat deze allochtone Belgen stemmen gekregen hebben van andere allochtone Belgen. In zo'n geval spreekt men dikwijls van 'etnisch stemmen'¹⁴, naast ideologische preferenties. Maar het is evenzogoed een feit dat autochtone kiezers steun verleend hebben aan een aantal allochtone kandidaten. Hier zou men in bepaalde gevallen kunnen spreken over 'symbolisch stemmen', waarbij autochtone kiezers een doelbewust signaal willen uitzenden naar hun (doorgaans traditionele) partijen van keuze dat ze de inclusie van politici van buitenlandse origine in het politieke systeem ondersteunen en belangrijk vinden. We zijn hier niet in staat precieze antwoorden te geven over het belang van verschillende soorten van voorkeurstemmen omdat we jammer genoeg niet over exit-poll gegevens of andere bruikbare electorale data beschikken te Brussel. Wat er ook van zij, het belang van voorkeurstemmen, dat best gezien wordt als een mengeling van ondermeer zowel etnisch stemmen als symbolisch stemmen, trad opnieuw op tijdens de gewestverkiezingen van 1995 en 1999¹⁵.

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 werd de strijd om de 'allochtone stem' nog duidelijker en belangrijker. Het fenomeen van het succes van de voorkeurstemmen voor allochtone kandidaten herhaalde zich en overtrof zelfs alle verwachtingen. Van de 653 lokale gemeenteraadsleden, zijn er nu 90 van niet-EU migrantenorigine¹⁶. Hun spreiding over de verschillende gemeenten heen valt af te lezen uit tabel 7. Het succes van de allochtone kandidaten door voorkeurstemmen was ongetwijfeld opnieuw het resultaat van een combinatie van etnisch stemmen (stemmen van Belgen van allochtone origine) en symbolisch stemmen (stemmen van blanke Belgen die migranten kandidaten willen steunen als een symbolische daad pro migranten vertegenwoordiging). Dit valt bij gebrek aan geldige data evenwel niet precies aan te tonen.

In een aantal gemeenten leidde dit grootte succes van allochtone Belgische politici bijna tot een zogenaamde 'spiegelrepresentatie' van derde landers en Belgen van niet-EU origine, ondanks het feit dat niet-EU

¹³ MARTINIELLO (M.). Les élus d'origine étrangère à Bruxelles: une nouvelle étape de la participation politique des populations d'origine immigrée. In : *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 14, 1998, 2, p.123-150.

¹⁴ TILLIE (J.). *De etnische stem. Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens gemeenteraadsverkiezingen, 1986-1998*. Utrecht, Forum, 2000, 139p.

¹⁵ JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155.

¹⁶ Het gaat om het aantal meteen na de verkiezingen, op basis van berekeningen van Andréa Réa (2002). Volgens Pierre-Yves Lambert (zie ARCQ (E.), BLAISE (P.), DE COOREBYTER (V.). Les résultats des élections communales du 8 octobre 2000. In : *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, nr. 1753-1754, 2002) waren er in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 92 niet-Europese allochtone verkozenen.

vreemdelingen nog steeds geen stemrecht genieten. In andere gemeenten, lijkt er zelfs sprake te zijn van een oververtegenwoordiging van burgers van niet-EU origine in de gemeenteraad.

Tabel 7. Verkozen raadsleden van niet-EU-origine en verkozen Vlaamse raadsleden in de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en hun aandeel op het totale aantal gemeenteraadsleden per gemeente, gemeenteraadsverkiezingen oktober 2000

	Zetel- aantal	Aantal verkozenen van niet-EU origine	% verkozenen van niet-EU origine	Aantal Vlaamse verkozenen	% Vlaamse verkozenen
Anderlecht	43	7	16,3%	11	25,6%
Brussel	47	13	27,7%	8	17%
Elsene	41	6	16,6%	1	2,4%
Etterbeek	33	6	18,2%	3	9%
Evere	31	2	6,5%	10	32,2%
Ganshoren	25	1	4%	7	28%
Jette	33	2	6,1%	7	21,2%
Koekelberg	25	3	12%	5	20%
Molenbeek	41	12	29,3%	5	12,2%
Oudergem	29	0	0%	1	3,4%
Schaerbeek	47	10	21,3%	7	14,9%
Sint-Ag- Berchem	24	0	0%	7	29,2%
Sint-Gillis	35	8	22,9%	2	5,7%
Sint-Joost	27	13	48,2%	1	3,7%
Sint-L.-Woluwe	35	1	2,9%	4	11,4%
Sint-P.-Woluwe	33	0	0%	2	6%
Ukkel	41	2	4,9%	0	0%
Vorst	35	4	11,4%	1	2,8%
Watermaal-Bos.	27	0	0%	2	7,4%
Totaal	652	90	13,8%	84	12,8%

Bron : gebaseerd op berekeningen van ISPO-KULEUVEN, een patroniem analyse van GERME-ULB¹⁷, data van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en data van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

Zoals blijkt uit tabel 8, waarin het percentage van zetels behaald door kandidaten van niet-EU origine naast het aantal niet-EU vreemdelingen (zonder de Belgische nationaliteit) staat, lijken er indicaties te zijn van een oververtegenwoordiging van (zowel Belgische als niet-Belgische) inwoners van niet-EU origine. Maar we moeten erg voorzichtig zijn in uitspraken over dergelijke zaken omdat de tabel geen info verschaffen kan over de Belgische inwoners van niet-EU origine. In bepaalde gemeenten zijn deze mensen ongetwijfeld vrij talrijk. Volgens schattingen op gewestniveau, moet het gaan om minimum 7 tot 9 procent die telkens bij de eerste kolom van onderstaande tabel geteld moeten worden. Dit zou ertoe kunnen leiden dat de burgers van niet-EU origine uiteindelijk toch niet zo sterk oververtegenwoordigd blijken te zijn of zelfs helemaal niet oververtegenwoordigd zijn. We moeten alweer benadrukken dat

¹⁷ Zie JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155.

het onmogelijk is dit te weten te komen, omdat er geen officiële gegevens naar etnische achtergrond bestaan. Het lijkt evenwel redelijk om over een benadering van de 'spiegelrepresentatie' te spreken. Overigens willen we, voor alle duidelijkheid, met het hanteren van het begrip 'spiegelrepresentatie' niet beweren dat politici enkel hun 'eigen' sociale groep kunnen of mogen vertegenwoordigen. We hanteren de term louter om te beschrijven of de politieke vertegenwoordiging van bepaalde analytisch te onderscheiden groepen een parallel kent met hun demografische sterkte.

Tabel 8. Percentage van verkozen raadsleden van niet-EU origine in 6 Brusselse gemeenten en het aandeel van de derdelanders (niet-EU burgers zonder de Belgische nationaliteit) op de gehele bevolking

	niet-EU bevolking (%)	Verkozenen van niet-EU origine (%)
Anderlecht	13	16,3
Brussel	18,4	27,7
Elsene	13	16,6
Molenbeek	23,2	29,3
Sint-Gillis	17,4	22,9
Sint-Joost	35,5	48,2

Bron: CEDEM-ULG (zie Jacobs, Martiniello, Réa, 2002)

Het succes van de Belgen van niet-EU origine is vrij opmerkelijk en vormt een beter resultaat dan hetgeen de Vlaamse politici bereikt hebben. De Vlamingen werden evenwel duidelijk niet benadeeld door de groei van het aantal allochtone politici – in tegenstelling tot wat velen gedacht hadden. Met 84 Vlaamse verkozenen valt er in 2000 een betere score op te tekenen dan het geval was bij de verkiezingen van 1988 (78) en de verkiezingen van 1994 (71)¹⁸. Er heeft dus geen verdringing van Vlaamse verkozenen plaatsgevonden.

Het kwam inderdaad voor op een aantal tweetalige lijsten dat Vlaamse kandidaten (met een ogenschijnlijk gunstige positie op de lijst) niet verkozen raakten omdat Franstalige Belgen van niet-EU origine vanop een lagere plaats een betere score qua voorkeurstemmen haalden. Maar het gebeurde evenzeer dat autochtone Franstalige kandidaten omwille van de voorkeurstemmen voorbijgestoken werden door allochtone Franstalige kandidaten – wat in een aantal gevallen tot interne partijproblemen leidde¹⁹.

De toename van het aantal Vlaamse gemeenteraadsleden toont aan dat de groeiende aanwezigheid van Belgen van niet-EU origine politiek gezien niet automatisch een verslechtering van de positie van de Vlaamse minderheidsgroep met zich meebrengt. Desalniettemin is het duidelijk dat er een gevoelige koppeling kan bestaan tussen minderheidsrepresentatie van migranten groepen aan de ene kant en de vertegenwoordiging van de Vlaamse minderheid aan de andere kant. Een voorbeeld van de gemeente Brussel Stad kan de delicate link tussen het vraagstuk van linguïstische en allochtone representatie illustreren. De electorale aantrekkingskracht van Belgen van migrantenorigine anticiperend,

¹⁸ MARES (A.). Politiek-electorale verhoudingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in de 19 gemeenten. In: WITTE (E.), ALLEN (A.), DUMONT (H.), ERGEC (R.) (Eds.) *Het statuut van Brussel. Bruxelles et son statut*. Brussel, Larcier, 1999, p.307-352.

¹⁹ Zie JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155.

plaatste de Vlaamse groene partij Agalev – die uitzonderlijk apart opkwam los van de Franstalige groene partij Ecolo – zeven vrouwen van allochtone origine bij haar eerste tien kandidaten. Anders dan soms beweerd werd²⁰, wilde Agalev met een aparte deelname in de meest bevolkingsrijke gemeente van het gewest niet zozeer haar populariteit testen, maar was dit precies het resultaat van meningsverschillen over de lijstvorming met Ecolo. Zo wilde Ecolo, tot onvrede van de plaatselijke afdeling van Agalev, het effect van de halvering van de lijststem en het belang van patronen van voorkeurstemmen aangaande nieuwe Belgen en vrouwen²¹ niet in rekenschap nemen bij gesprekken over de lijstvorming. Omdat geen compromis te bereiken viel omtrent een gegarandeerd verkiesbare (2de of 3de) plaats voor een Agalev'er, besloten de Vlaamse groenen apart op te komen. Ecolo plaatste op de – voor een Nederlandstalige voorbehouden - 5de plaats van haar lijst uiteindelijk een onafhankelijke Vlaamse kandidaat. Een Vlaamse groene werd vanop de Agalev-lijst verkozen en kon als nieuwkomer zelfs meteen schepen worden. De onafhankelijke kandidaat op de Ecolo-lijst raakte in eerste instantie niet verkozen, net zo min als de (enige) uittredende Vlaamse socialistische kandidaat (die deelnam vanop de 5de plaats van de lijst van de Franstalige socialistische partij, waarbij zeven van de dertien verkozen raadsleden van Maghrebijnse origine zouden zijn) er niet in slaagde om verkozen te geraken. In beide gevallen was dit omdat de Nederlandstalige kandidaten qua voorkeurstemmen moesten onderdoen voor Franstalige kandidaten van Maghrebijnse origine. Dit alles illustreert dat bij de lijstvorming het taal- en etnisch profiel van de kandidaten een belangrijke rol kan spelen en er soms tegenstrijdige belangen qua minderheidsrepresentatie in het spel kunnen zijn.

Wat verder opvalt is dat een overgroot deel van de verkozenen van Maghrebijnse en meer bepaald Marokkaanse origine is. Dit patroon manifesteerde zich al tijdens de gewestelijke verkiezingen van 1999 en verscheen opnieuw – hoewel minder radicaal – tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2000. Nu maken de Marokkanen wel de grootste groep van vreemdelingen uit te Brussel (en in het verlengde daarvan zijn ze ook de grootste groep allochtonen onder de Belgen), maar het blijft een opmerkelijk resultaat.

Fennema and Tillie²², die innovatief onderzoek verricht hebben naar verschillen in politieke betrokkenheid van etnische groepen, zouden dit verschil verklaren, gebruik makend van het model dat ze in Nederland gehanteerd hebben, door te refereren aan de sterkte van de etnische civiele gemeenschap binnen de respectievelijke groepen. Hoe hechter de gemeenschap (en hoe hoger de deelname aan het verenigingsleven binnen die gemeenschap), hoe hoger de politieke participatie zou zijn. Uit eerste tests voor Brussel²³ blijkt dit

²⁰ ARCQ (E.), BLAISE (P.), DE COOREBYTER (V.). La préparation des élections communales et provinciales du 8 octobre 2000. In : *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, nr. 1685-1686, 2000.

²¹ ANDRE (P.), LAUSIER (P.) Les élus francophones face à l'effet dévolutif de la case de tête. In : *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, nr. 1687-1688, 2000.

²² FENNEMA (M.), TILLIE (J.). Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks. In : *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25, 1999, 4, p.703-726.

²³ JACOBS (D.), PHALET (K.), SWYNGEDOUW (M.). *Social capital and political participation among ethnic minority groups in Brussels. A test of the civic community*

verklaringsmodel daar niet op te gaan. Paradoxaal genoeg blijkt uit data verzameld door Swyngedouw, Phalet en Deschouwer²⁴ dat deelname aan het verenigingsleven veel hoger is bij Turken dan bij Marokkanen. In dezelfde lijn menen vele waarnemers dat sociale cohesie en sociale netwerken sterker zijn onder de Turken dan onder de Marokkanen. Dit zou verband houden met de verschillende migratiegeschiedenissen, waarbij er bij de Turken met name sprake was van kettingmigratie, terwijl de migratiepatronen van de Marokkanen veel diffuser waren. In het verlengde van de benadering van Fennema en Tillie, zouden we in zo'n situatie een veel hogere (en meer succesvolle) politieke participatie van Turken dan van Marokkanen moeten terugvinden in Brussel. We vinden echter precies het tegenovergestelde resultaat. Waarom dit precies zo is, moet nog verder uitgezocht worden²⁵. Hoogstwaarschijnlijk heeft de hogere politieke participatie van Marokkanen te maken met het feit dat ze in het algemeen een betere kennis van het Frans – de dominante politieke taal in Brussel - hebben dan Turken.

Welke resultaten kent het verhoogde succes van allochtone Belgen van niet-EU origine? Wat zijn de effecten? Het is te vroeg om effecten in en van beleidsveranderingen werkelijk te kunnen beoordelen, maar wat wel buiten kijf staat is dat het grote succes van allochtone politici (waarvan sommigen zonder enige politieke ervaring) voor spanningen zorgt binnen de lokale partijafdelingen. Een noemenswaardig en exemplarisch voorbeeld is de lokale groep van de socialistische partij PS in de stad Brussel. Een aantal van de verkozen Belgen van Maghrebijnse origine hebben een tijdje aangedrongen op meer macht. Daarbij verwezen ze naar hun kiesresultaten en het feit dat ze 7 van de 13 raadszetels van de PS in de gemeenteraad bezetten. Wat eveneens zeer duidelijk geworden is, is dat allochtone politici wel degelijk macht (of een potentieel van macht) verworven hebben, zeker op momenten van coalitievorming. Elf allochtone politici zijn schepenen geworden – wat zowel symbolisch als *de facto* vrij belangrijk is. Het verschijnen van schepenen van niet-EU origine lijkt een belangrijke etappe op het vlak van politieke participatie van migranten en misschien zelfs van groot belang te zijn in het *empowerment* proces van voorheen uitgesloten groepen in de lokale politiek²⁶. Anderen hebben in een aantal gevallen waar enkele zetels het verschil kunnen maken tussen alternatieve meerderheden een decisieve rol gespeeld bij de coalitievorming. Meest opvallend waren de gebeurtenissen in de gemeente Vorst waarbij het overlopen van twee Belgische verkozenen van Marokkaanse origine van de PS naar de PRL-FDF-federatie tot een coalitiewissel geleid heeft en de burgemeestersjerp in handen van de liberalen hielp brengen. Belgen van migranten origine kunnen dus wel degelijk een belangrijke politieke rol spelen in de lokale Brusselse politiek.

Het valt nog te bezien wat het effect en de invoering van het kiesrecht voor niet-EU vreemdelingen te Brussel zou betekenen. Dit is een hypothese, maar wellicht zal het effect paradoxaal genoeg beperkt blijven, omdat we nu

argument of Fennema and Tillie. Paper presented at the ECPR Joint Sessions, March 2002, Torino (<http://www.essex.ac.uk/ecpr>).

²⁴ SWYNGEDOUW (M.), PHALET (K.), DESCHOUWER (K.). (red.) *Minderheden in Brussel. Sociopolitieke houdingen en gedragingen*. Brussel, VUBPress, 1999, 286p.

²⁵ Dit zal gebeuren in het postdoctoraal project van Dirk Jacobs, gefinancierd door het FWO-Vlaanderen.

²⁶ JACOBS (D.), MARTINIELLO (M.), REA (A.). Veranderende patronen van politieke participatie van migranten. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Migrantenstudies*, 18, 2002, 3, p.138-155.

eigenlijk al met een buitengewone situatie van vertegenwoordiging van allochtonen te maken hebben. Een verdere toename van allochtone verkozen politici kan uiteraard niet uitgesloten worden, maar het is even aannemelijk dat ze niet zal plaatsvinden. De politieke partijen zullen in de toekomst hoogstwaarschijnlijk opnieuw veel selectiever worden in hun keuze van kandidaten, in het licht van de kritieken die ze over zich hebben gekregen. Er blijken ook wetgevende plannen te zijn, die deels teruggaan op het grote succes van politici van niet-EU origine en samenhangen met interne partijspanningen, om de kieswetgeving zo te wijzigen dat een beperking van het aantal uit te brengen voorkeurstemmen wordt opgelegd.

Door het onverhoopt grote succes van allochtone kandidaten van niet-EU origine, gecombineerd met een aantal incidenten tussen concurrerende autochtone groepen op bepaalde kieslijsten²⁷, gingen na de verkiezingen bij autochtone politici stemmen op om het systeem van het voorkeurstemmen te beperken. Er werd in dat licht in april 2002 zelfs een voorstel tot ordonnantie ingediend door Ecolo-raadslid Alain Adriaens en MR-raadslid Claude Michel om het 'blokstemmen' (wat betekent: het doelbewust voorkeurstemmen uitbrengen op kandidaten met een bepaald profiel) tegen te gaan²⁸. Deze techniek werd in het verleden met succes toegepast door vrouwen, en te Brussel door Vlamingen, om hun politieke vertegenwoordiging te garanderen. In het licht van de halvering van de devolutieve kracht van de lijststem, menen de indieners dat de techniek van het blokstemmen een halt toegeroepen moet worden. In de memorie van toelichting stellen de indieners:

"Het is niet noodzakelijk zo dat de kandidaten die de voorkeur van de kiezer hebben, de grootste kans maken om verkozen te worden, maar veeleer de kandidaten die zich georganiseerd hebben om een stemblok te verkrijgen voor een aantal welbepaalde kandidaten." (Stuk A-289/1, BHR, 2001-2002, p.2)

In het voorstel wordt een maximum van drie voorkeurstemmen aangebracht. Indien dit voorstel aanvaard zou worden, zullen er uiteraard niet alleen mogelijke consequenties zijn voor allochtone kandidaten maar evengoed voor Nederlandstaligen op taalgemengde lijsten, voor een bepaalde politieke tendens op een kartellijst of voor bijvoorbeeld vrouwen, die eveneens zouden kunnen genieten van wat de indieners van het bewuste voorstel eerder ongelukkig in hun memorie van toelichting 'kliekvorming' genoemd hebben:

"Het doel hiervan is niet alleen concreet gestalte te geven aan het streven van de federale wetgever om meer rekening te houden met de wensen van de kiezer, maar ook de nefaste gevolgen te vermijden voor het politieke evenwicht van de gemeenteraden en de verstandhouding tussen kandidaten op dezelfde lijst. De voorgestelde wijziging heeft als voordelen dat de kiezer zijn persoonlijke voorkeur voor een welbepaalde kandidaat kan uiten en dat tegelijk mogelijke plannen voor beslissende kliekvorming binnen een lijst de pas worden afgesneden" (Stuk A-289/1, BHR, 2001-2002, p.3).

²⁷ Hierbij dient met name gedacht te worden aan de Ukkelse liberale lijst met een intern conflict rond de groep van Stéphane De Lobkowicz en de groep van Eric André, die beiden het burgemeesterschap ambiëerden.

²⁸ Raadstuk A-289/1, *Brusselse Hoofdstedelijke Raad*, zittingsjaar 2001-2002, 26 april 2002, van Adriaens & Michel, voorstel tot ordonnantie tot wijziging van de artikelen 40 en 51 van de gemeentekieswet van 4 augustus 1932.

Een gelijkaardig voorstel, waarbij het aantal uit te brengen voorkeurstemmen beperkt wordt, werd reeds aangenomen in de Senaat met betrekking tot de Brussels Hoofdstedelijke Raad²⁹.

In de aanloop naar de verkiezingen had men nochtans gericht vele allochtone kandidaten gerecruteerd en in de electorale campagne had de 'allochtone stem' een prominente rol toebedeeld gekregen. Op verschillende lokale lijsten was men daarbij naar verluidt overigens niet echt selectief geweest in het recruterende van potentiële allochtone politici, wat, in een aantal gevallen, de migrantenorganisaties tot onvrede stemde. Het lijkt ons nogal kras dat waar men eerst optimaal electoraal voordeel probeerde te halen uit de aanwezigheid van allochtone kandidaten op de lijsten, men nu de effectieve doorstroming van dergelijke kandidaten naar politieke mandaten wil afremmen.

Politieke participatie en zelforganisaties

Het zou een misvatting zijn te denken dat de allochtone kandidaten massaal uit het verenigingsleven gerecruteerd werden, ook al werden de zelforganisaties intensief bevroegd vanuit de verschillende politieke partijen. Uiteraard fungeerden verschillende migrantenorganisaties als belangrijke bronnen voor allochtone politici³⁰, maar dit kan zeker niet veralgemeend worden. Een aantal leiders van zelforganisaties opteerden er doelbewust voor niet op de vragen van politieke partijen in te gaan. Volgens meerdere waarnemers was het overigens opvallend dat in de kiesstrijd vele partijen niet echt selectief waren in het recruterende van potentiële politici. In een aantal gevallen leidde dit tot grote onvrede van migrantenorganisaties. Zo lieten toch 7 respondenten van een staal van 31 geïnterviewde leiders van migrantenorganisaties³¹ niet na spontaan te benadrukken dat de strijd om allochtone stemmen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 te Brussel een aantal perverse effecten kende. Zo werd gesteld dat allochtone kandidaten soms bijna blindelings op lijsten geplaatst werden, louter omwille van hun allochtone afkomst, omdat politieke partijen met elkaar de concurrentie wilden aangaan betreffende het allochtone electoraat en de boot niet wilden missen.

« On rammassait presque, je dirais, certains Marocains ou Turcs dans les rues en leur disant : 'Venez sur notre liste' » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Dit leidde er volgens verschillende informanten toe dat – zonder evenwel te willen veralgemenen - soms ook incompetenten figuren verkozen raakten. Klaarblijkelijk is dit een kwestie die bij heel wat van de geïnterviewden flink op de maag ligt. Men is bijzonder teleurgesteld over de nonchalance waarmee

²⁹ Wetsvoorstel 2-882/1, *Senaat*, zittingsjaar 2001-2002, van Nagy, Moureaux, Roelants du Vivier & Lozie, voorstel tot wijziging van de artikelen 16 en 18 van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Brusselse Hoofdstedelijke Raad wordt gekozen, werd op 13 december 2001 aangenomen in de Senaat.

³⁰ MARTINIELLO (M.). Les élus d'origine étrangère à Bruxelles: une nouvelle étape de la participation politique des populations d'origine immigrée. In : *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 14, 1998, 2, p.123-150.

³¹ JACOBS (D.), SWYNGEDOUW (M.). Multiculturaliteit in Brussel. Een onderzoek naar attitudes van allochtonen jegens de Vlaamse Gemeenschap in Brussel en naar de verwachtingen en strategieën van de allochtone elite uit het middenveld in het tweeledige Brusselse publieke veld. Eindrapport. Brussel, IPSoM/KUBrussel, 2002, 243p.

sommige lokale partijsecties - volgens hen - incompetente of extremistische allochtone figuren op hun lijsten binnenhaalden. De frustratie over het soms blindelings recruterende van allochtonen voor de kieslijsten en het verkozen geraken van een aantal controversiële figuren bij de gemeenteraadsverkiezingen zit bij flink wat allochtone elite-leden uit het middenveld behoorlijk diep. Dit blijkt zeer nadrukkelijk uit de harde toon van de hiernavolgende representatieve uittreksels van interviews:

« La manière dont agissent les partis, néerlandophones et francophones, au moment des élections, en allant pêcher des personnes immigrées qui n'ont pas de maturité, pas de formation, c'est quelque chose qui fragilise encore plus et qui peut stigmatiser plus encore et n'est pas vraiment à notre avantage » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« Il ne faut pas avoir des représentants parce qu'il en faut un, on va mettre le dernier des cons. Il faut des gens qui sont là, qui nous représentent et des gens qui intellectuellement ont des choses à dire » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Zelforganisaties worden, al dan niet terecht, vaak als leerscholen of mobiliseerbare entiteiten voor politieke participatie gezien³². Terugblikkend op de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 valt moeilijk op systematische wijze na te gaan in welke mate zelforganisaties daadwerkelijk een rol gespeeld hebben. Tijdens de kiescampagne van oktober 2000 hebben verschillende Brusselse zelforganisaties alleszins wel informatie- en contactavonden met politici georganiseerd (of eraan deelgenomen). Andere organisaties hebben zich, zoals bleek uit onze interviews, dan weer doelbewust – vanuit het streven te vermijden een bepaald partijpolitiek etiket te krijgen - ver van de politiek en de verkiezingen gehouden.

Zoals reeds eerder aangehaald, menen Fennema and Tillie dat er een directe link is tussen de sterkte van het verenigingsleven en de mate van politieke participatie van etnische groepen. In Brussel lijkt die hypothese niet op te gaan. Er was een (qua aantal verkozenen) veel succesvollere politieke participatie van Marokkanen dan van Turken. Nochtans is, zoals al gesteld werd, het lidmaatschapsniveau van verenigingen bij Turken hoger dan bij Marokkanen. Bovendien is er ook een aanzienlijk aantal Turkse (en Koerdische) verenigingen te Brussel – in verhouding tot hun bevolkingsaantal zelfs meer dan het relatieve aantal Maghrebijnse verenigingen.

Tabel 9. Aantal Maghrebijnse, Turkse en Koerdische zelforganisaties in de gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

GEMEENTE	Aantal verenigingen	% binnen gewest	Aantal gemengde verenigingen	Aantal Maghrebijnse verenigingen	Aantal Turks/Koerdische verenigingen
Diverse	28	13,9%	10	18	
Anderlecht	13	6,5%		10	3
Brussel	37	18,4%	2	26	9
Elsene	5	2,5%	2	2	1
Etterbeek	1	0,5%		1	

³² FENNEMA (M.), TILLIE (J.). Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25, 1999, 4, p.703-726.

Koekelberg	4	2%	2	2	
Molenbeek	33	16,4%	1	32	
Schaarbeek	42	20,9%	2	10	30
Sint-Gillis	4	2%	1	3	
Sint-Joost	27	13,4%	3	6	18
St-Aga-Berchem	1	0,5%		1	
Vorst	6	3%		6	
Totaal	201		23	117	61

Bron: exploratieve telling van (socio-culturele) zelforganisaties in Jacobs & Swyngedouw (2002)

De gemeenten waar een groot aantal zelforganisaties voorkomen, zijn eveneens de gemeenten waar het meest Belgen van allochtone origine verkozen werden. Dat betekent niet noodzakelijk dat het voorkomen van veel zelforganisaties dus tot een effectievere politieke participatie leidt. Als wederzijdse onderliggende variabele voor het aantal zelforganisaties en het aantal verkozenen, is er immers het absolute aantal allochtone inwoners in de verschillende gemeenten. Daarnaast is er nog de verschillende frequentie van zelforganisaties die aan een specifieke etnische groep gebonden zijn. In de gemeenten Schaarbeek en Sint-Joost, waar zoals blijkt uit tabel 9 belangrijke aantallen Turks/Koerdische verenigingen voorkomen, slaagden de Belgische Turken erin enkele gemeenteraadszetels te veroveren. Het voorkomen van Turkse zelforganisaties kan evenwel niet als enige verklarende factor dienen, gezien er in Brussel stad geen enkele persoon van Turkse origine verkozen geraakte terwijl er daar ook een belangrijk aantal Turks/Koerdische zelforganisaties actief zijn.

Ook al is de Belgisch-allochtone bevolking dus niet over heel de lijn door zelforganisaties politiek gemobiliseerd geworden, valt evenmin te ontkennen dat (een deel van) de migrantenverenigingen zich actief met de verkiezingen ingelaten hebben. Soms omdat prominente (bestuurs)leden op een kieslijst stonden, andere keren omdat men de achterban wenste te informeren over de verschillende kandidaten of de organisaties door deze kandidaten benaderd werden³³.

In deze context is het interessant om te constateren dat Vlamingen allochtone zelforganisaties doelbewust aanmoedigen en subsidiëren, terwijl men aan Franstalige kant niet geneigd is om verenigingen met een etnische identiteit te steunen³⁴. Tot nog toe bleef het aantal verkozen Vlaamse allochtone kandidaten beperkt, hoewel Vlaamse partijen eveneens veel sterker dan voorheen inspanningen leverden om ook allochtone kandidaten te recruter. Mobilisatie van zelforganisaties voor Nederlanstalige kandidaten bleef nog eerder bescheiden. Het is onzeker hoe dit in de nabije toekomst zal evolueren en welke electorale consequenties dit zal kennen. Duidelijk vormt de Brusselse bevolking van vreemde origine evenwel in toenemende mate een toekomstig politiek wingewest. Dat is niet alleen het geval voor de concurrentie tussen politieke partijen onderling maar ook in het licht van communautaire concurrentie. De 'nieuwe Belgen' zijn potentieel immers ook 'nieuwe Vlamingen' of 'nieuwe Franstalige inwoners'. Vanuit die opstelling bekeken zal de politieke opstelling

³³ LAMBERT (P-Y.). La campagne pour les élections communales. In : *Nouvelle Tribune*, 24, 2000, Octobre.

³⁴ JACOBS (D.), SWYNGEDOUW (M.). Multiculturaliteit in Brussel. Een onderzoek naar attitudes van allochtonen jegens de Vlaamse Gemeenschap in Brussel en naar de verwachtingen en strategieën van de allochtone elite uit het middenveld in het tweeledige Brusselse publieke veld. Eindrapport. Brussel, IPSoM/KUBrussel, 2002, 243p.

van de Brusselse allochtonen in groeiende mate een factor worden in de relaties tussen Vlamingen en Franstalige inwoners in het Brusselse politieke veld. Af te wachten valt welke rol zelforganisaties in dit proces zullen spelen.

Het hybride Brusselse beleid tegenover allochtone zelforganisaties

De fundamentele tweeledige structuur van het Brusselse politieke en publieke veld is gestoeld op de erkenning van twee grote gemeenschappen in het land. In het verlengde hiervan is er sprake van multi-levelled governance, waarbij zowel de Vlaamse als de Franstalige autoriteiten op dezelfde terreinen een eigen beleid (kunnen) ontwikkelen. Dat beleid kan (en zal) vaak vanuit een andere visie gevoerd worden, andere accenten leggen en leiden tot verschillende initiatieven. Op het vlak van het beleid jegens allochtonen is er duidelijk sprake van een andere invalshoek en beleidsvisie³⁵. Hoewel zowel voor de Nederlandstalige kant als de Franstalige kant het integratie-paradigma zoals geformuleerd door het Centrum Voor Gelijke Kansen en voor Racismebestrijding het overkoepeld referentiekader vormt, worden duidelijk verschillende accenten gelegd.

Aan Nederlandstalige kant is er een duidelijke optie om zelforganisatie van allochtonen en etnische minderheden aan te moedigen, hen te laten samenwerken in federatie en te laten ondersteunen door quasi-niet-gouvernementele organisaties (in casu de integratiesector). Daarnaast worden lokale initiatieven gefinancierd die gericht zijn op stedelijke vernieuwing en integratie van achtergestelde groepen in kansarme buurten. In 1998, omarmde de Vlaamse Regering een nieuw overkoepelend beleidskader dat gebaseerd is op de erkenning van etnische-culturele groepen (etnische minderheden) en migranten, vluchtelingen en mensen met een nomadische levensstijl ('zigeuners' of 'woonwagengewoners') als specifieke doelgroepen kent. Het geadopteerde integratiemodel ligt daarbij in het verlengde van Anglosaksische en Nederlandse ideeën aangaande groepsgebaseerd multiculturalisme³⁶.

Intellectueel beïnvloed door het Franse individualistisch republikeinse model, verwerpen de Franstalige en Waalse regeringen de erkenning van etnisch-culturele groepen als specifieke entiteiten voor haar beleid aangaande migranten. Bovendien worden, hoewel in de praktijk vaak voornamelijk gericht op migranten, initiatieven zo voorgesteld dat ze migranten niet als specifieke doelgroep omschrijven. Hetzelfde geldt voor verschillende initiatieven van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (binnen haar competenties zoals stedelijke ontwikkeling), hoewel daar in de praktijk ook vaak een meer multicultureel kader gehanteerd wordt³⁷.

Zelforganisaties kennen hierdoor, *per definitie*, een grote slaagkans op subsidies en samenwerking binnen de Nederlandstalige sfeer dan binnen de Franstalige sfeer. Sowieso veronderstelt een benadering door zelforganisaties van de Nederlandstalige wereld of de Franstalige wereld in deze context andere (discursieve) strategieën. Voor ondersteuning van allochtone verenigingen *als* culturele verenigingen of allochtone zelforganisaties bestaat aan Franstalige kant geen instrumentarium omdat men allochtone groepen als dusdanig niet wenst te

³⁵ JACOBS (D.). Immigrants in a Multinational Political Sphere: The Case of Brussels'. In: ROGERS (A.), TILLIE (J.) (eds.), *Multicultural Policies and Modes of Citizenship in European Cities*, Aldershot, Ashgate, 2001, p.107-122.

³⁶ Ibid. & VERLOT (M.) *Werken aan integratie. Het minderheden en onderwijsbeleid in Vlaanderen en de Franse Gemeenschap van België (1988-1998)*. Leuven, Acco, 2001.

³⁷ Ibid.

erkennen. Dat wordt ook duidelijk zo door de zelforganisaties ervaren, zeker als ze zich op cultureel vlak willen manifesteren. Erkenning als allochtone organisatie als dusdanig is aan Franstalige kant eigenlijk onmogelijk. Men zorgt er, indien men toch van Franstalige kant (ook) subsidies wil verkrijgen, dan echter voor dat de activiteiten zo ingekaderd worden dat ze via andere kanalen gefinancierd kunnen worden, zoals 'education permanente' of als 'maison de jeunes' of 'centre d'expression et de créativité' op gemeenschapsniveau, 'insertion sociale' (Cocof), of via gemeentelijke initiatieven (al dan niet in samenwerking met de Cocof) in de domeinen van jeugdwerking en preventie.

De verschillende opstelling van Vlamingen en Franstaligen tegenover zelforganisaties blijft bij de migrantenorganisaties uiteraard niet onopgemerkt. Dit zorgt, blijkens onderzoek van Jacobs & Swyngedouw (2002), ook voor een zekere aantrekkingskracht van de Vlaamse Gemeenschap als een partner waarmee men allianties kan smeden. Zelfs binnen een Jeugdhuis dat al jarenlang stevig ingebed is in het Franstalige veld, werd bijvoorbeeld serieus overwogen zich tot de Vlamingen te richten met hun wensen op het gebied van infrastructuur, als de klassiek bewandelde paden geen soelaas brengen.

"Il y en a une discussion en ce moment, parce que l'infrastructure de l'association est idiote; [...] Donc, il y avait une discussion au sein du conseil administratif qui dit justement que si ça ne va pas avec la commune, on devrait peut-être s'orienter vers la Communauté Flamande" (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Sommige allochtone elite-leden van zelforganisaties maken een expliciete analyse van de verschillende houding van de twee dominante nationale groepen:

« Du côté francophone, [...] c'est vraiment le système « à la française », c'est la liberté individuelle, vous êtes libre, vous devez vous débrouillez seul dans ce que vous faites. Du côté néerlandophone, c'est un peu le système hollandais ou anglo-saxon peut-être, les minorités existent en tant que groupe. Des deux côtés on peut dire qu'il y a du pour et du contre, je pense que lorsqu'on est à Bruxelles, je dis toujours que c'est une expérience unique [...] » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

De meeste gesprekspartners zijn er zich niet van bewust dat het hier om verschillende onderliggende beleidsvisies gaat, maar geven wel typerende voorbeelden aangaande verschillende klemtonen die gelegd worden. Er is dus wel degelijk ook op het terrein een aanvoelen dat er verschillende benaderingen vanuit Nederlandstalige en Franstalige hoek zijn. Verschillende concrete voorbeelden bevestigen dat men het aan Franstalige kant erg moeilijk kan hebben met een 'etnische' werking. Voor een werking die zich expliciet identitair en cultureel wil profileren, is er volgens de zelforganisaties veel meer ruimte aan Nederlandstalige kant. Zo vindt een Berberse zelforganisatie – met overwegend werking in het Frans - naar eigen zeggen veel meer begrip aan Vlaamse kant en wijten ze dit zelf aan het gegeven dat Vlamingen beseffen wat het is in de rol van een minderheidscultuur gedrukt te worden.

« On n'a aucune reconnaissance de côté francophone. On a très peu de gens qui nous soutiennent de côté francophone. Et ça c'est un peu dû à la structure. Si vous êtes une association qui est active par exemple reconnue par la Communauté Française qui est contre le racisme, la xenofobie etc. vous allez avoir de subsides parce qu'en Communauté Francophone on considère que c'est

plus important. Mais par contre si vous faites de la culture berbère on considère que ce n'est pas important. [...] C'est un peu ça la sensibilité. Quand je discute avec un néerlandophone il me dit que j'ai raison. Il est normal de défendre sa culture dans ce monde » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

De keuze tussen de Vlaamse of Franstalige sfeer

Ook al wil men vaak principieel geen 'keuze' maken tussen Nederlandstaligen en Franstaligen en zijn contacten met de Vlaamse sfeer vaak erg instrumenteel qua inslag, dan leiden (een overwicht aan) subsidies vanuit Vlaamse hoek naar eigen zeggen, ook bij de zelforganisaties waar Frans de *lingua franca* is, toch *de facto* tot een grotere affiniteit en loyaleiteit tegenover de Nederlandstalige sfeer.

« Nous en fait, on ne fait pas vraiment le choix, aller d'un côté ou de l'autre. Nous préférons travailler avec les deux communautés. Mais on constate que nous avons beaucoup plus de contacts avec la Communauté Flamande. Et nous avons beaucoup plus de facilités avec la Communauté Flamande. Et nous sommes donc automatiquement plus du côté néerlandophone » (interviewfragment uit Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Derhalve lijkt het helemaal niet onzinnig er rekening mee te houden dat de opstelling van zelforganisaties in de toekomst relevantie kan krijgen in de politiek-communautaire concurrentie te Brussel. Opvallend is dat dominant gebruik van de Franse (of een andere) taal niet noodzakelijk als een beletsel gezien wordt om geprivilegeerde contacten met de Vlamingen te smeden. In dit licht is het relevant te constateren dat als tegengewicht soms vanuit de Brusselse gemeenten (en met name lokale FDF-mandatarissen) in de vorige gemeentelijke legislatuur politieke druk uitgeoefend werd om niet mee te werken aan projecten die door de Nederlandstalige overheden (mede) ondersteund worden. Het is zelfs zo dat, bij de beslissing al dan niet subsidies aan te vragen aan Nederlandstalige kant, ook geanticipeerd wordt op mogelijke negatieve reacties vanuit de gemeente als er te sterke bindingen met de Vlamingen zouden zijn. Zo is er het voorbeeld van een zelforganisatie die eerder wel subsidies ontving van Nederlandstalige zijde, maar pogingen om dat verder te zetten, liet vallen toen zij met de gemeente ging samenwerken. Men vreesde immers moeilijkheden te krijgen.

"j'ai laissé tomber les subsides néerlandophones, aussi du fait que nous travaillons avec la commune, la commune étant à majorité francophone, il y aurait pu y avoir un dilemme entre le francophone et le néerlandophone en disant : « Ou c'est le francophone ou c'est le néerlandophone », cela pouvait arriver à tout moment et compromettre le projet, et ce projet était plus important pour moi que quelques petits moyens en plus. J'ai donc décidé de travailler uniquement avec la commune, puisque nous travaillons pour la commune, pour servir le public, je veux dire le communauté » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Het is evenwel niet vanzelfsprekend dat de Brusselaars van vreemde origine zomaar meestappen in de tweeledige Vlaams-Franstalige structuur van het Brusselse politieke veld en een keuze willen of kunnen maken tussen de Vlaamse of de Franstalige gemeenschap³⁸. De overgrote meerderheid van de allochtone

³⁸ SWYNGEDOUW (M.), PHALET (K.), DESCHOUWER (K.). (red.) *Minderheden in Brussel. Sociopolitieke houdingen en gedragingen*. Brussel, VUBPress, 1999, 286p. & JANSSENS

elite-leden legt de nadruk op het Belg of Brusselaar zijn. Enkele willekeurige representatieve citaten uit recente interviews met leiders van zelforganisaties kunnen de vaakst gelegde nadruk op het 'Brussels'-zijn of 'Belgisch'-zijn illustreren. Het feit dat men doorgaans Franstalig is, wordt niet noodzakelijk ook als een politieke identiteit beschouwd.

" [...] Ceux qui sont issus de l'Afrique du Nord sont assimilés directement au rôle linguistique francophone sans qu'on leur demandent leur avis. C'est mon cas par exemple, j'ai reçu des lettres pour aller voter, payer des taxes, je suis assimilé au rôle linguistique francophone, ce qui est peut-être vrai dans la mesure où je m'exprime en français mais toujours est-il qu'on ne m'a pas demandé mon avis" (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« Moi en ce qui me concerne je m'identifie comme Bruxellois. Je ne dis pas que je suis Flamand ou francophone. Je suis plutôt Bruxellois » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« Moi je ne me sens pas francophone, je me sens Bruxellois et je me sens Belge avant tout » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« Mais c'est vrai que les nouveaux Belges ne se placent pas toujours d'un côté ou de l'autre. Ils ne disent pas: "Moi je suis du côté francophone ou du côté néerlandophone." [...] Je parle français, mais je préfère dire que je suis Belge plutôt que de dire autre chose. Belge bruxellois » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Deze echos uit kwalitatief onderzoek sluiten naadloos aan bij vaststellingen in kwantitatief onderzoek³⁹ waarin bleek dat identificatie met Nederlandstaligen of Franstaligen bij de Brusselse migrant nauwelijks voorkomt maar men zich wel kan identificeren met de plaatselijke 'Brusselse' identiteit en de Belgische nationaliteit.

Men gruwet over het algemeen van de gedachte dat een exclusieve keuze gemaakt zou moeten worden tussen de twee gemeenschappen. Het ergste is wat dat betreft een subnationaliteit die aan de Brusselse inwoners opgedrongen zou worden. Het moeten maken van een keuze tussen de Vlaamse of de Franstalige Gemeenschap werd door zowat al onze gesprekspartners uit de Brusselse allochtone elite als een groot probleem ervaren. Eén gesprekspartner maakte zelfs de vergelijking met een traumatische situatie waarin een kind exclusief voor vader of moeder moet kiezen.

« Mais je pense qu'au niveau stratégique c'est une fondamentale erreur de dire ou vous vous serez néerlandophone ou vous serez francophone. C'est comme vous allez dire à un enfant, tu veux aller avec ta mère ou ton père, si tu vas chez l'un tu ne verras plus jamais l'autre » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

(R.) *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad.* Brussel, VUBPress, 2001, 312p.

³⁹ ACKAERT (L.), DESCHOUWER (K.) 'De politieke instellingen in Brussel: kennis en attitudes. In: SWYNGEDOUW (M.), PHALET (K.), DESCHOUWER (K.) (red.) *Minderheden in Brussel. Sociopolitieke houdingen en gedragingen.* Brussel, VUBPress, 1999, p.215-244 & JANSSENS (R.) *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad.* Brussel, VUBPress, 2001, 312p.

Men wijst integendeel op het belang dat vreemdelingen, Vlamingen én Franstaligen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samenwerken. Brussel is meer dan een officieel tweetalige stad, maar een multiculturele grootstad waar verschillende groepen samenleven en ook verschillende talen gebruikt worden. Het belang om in het denken over Brussel rekening te houden met die diversiteit wordt met enige klem door de meeste allochtone elite-leden benadrukt.

« [...] on s'aperçoit [...] que les gens sont vus de façon communautaire. Ce n'est pas une mauvaise chose en soi mais je pense aussi qu'il faut absolument, soit dans un cadre associatif, soit au niveau officiel, faire en sorte qu'il y ait plus de contacts, une plus grande communication entre les différentes communautés qui vivent à Bruxelles » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« Pour nous la diversité ethnique, linguistique de Bruxelles est essentielle car à l'origine déjà, Bruxelles est une ville bilingue et même flamande au départ mais il faut bien respecter l'histoire et la composition de cette ville. Au caractère bilingue de cette ville s'est ajouté au fil des années plusieurs langues différentes, au delà des langues européennes, chez nous une quarantaine de langues se côtoient et il faut respecter cela, cette gestion d'une population tant hétérogène est difficile mais c'est aussi une grande richesse pour cette ville de bien gérer cette hétérogénéité » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

« On a cette chance de Bruxelles; on a 130 nationalités différentes; ce n'est pas de richesse qu'on a? On a les Flamands, les francophones qui s'en rendent compte et toutes ces autres nationalités. Au lieu de travailler les uns contre les autres; travaillez ensemble. Et là, je rejoins le Ministre flamand de la région bruxelloise; c'est un bruxellois cet homme là et il s'oppose à la communauté flamande, parce qu'il veut aussi faire comprendre à la communauté flamande que Bruxelles est une richesse pour les deux communautés.. » (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

“ Evidemment notre but est la multiculturalité, donc tant la communauté flamande que francophone, qu'il y ait une harmonie mais au niveau politique ce n'est pas toujours évident” (interviewfragment Jacobs & Swyngedouw, 2002).

Kortom, het lijkt er sterk op dat, in de concurrentiestrijd voor de stemmen van de nieuwe Belgen, de Franstalige sfeer een streepje voor heeft door de *de facto* taaldominantie van het Frans, maar de Vlaamse sfeer dan weer aantrekkelijk wordt door de openheid naar zelforganisaties toe, het erkennen van culturele identiteiten en de meer geprononceerde multiculturele visie op Brussel. Het liefst zou de meerderheid van de allochtone elite geen keuze hoeven maken tussen deze of gene taalgemeenschap, maar in de praktijk dient men zich in bepaalde invloedssferen te engageren. De kans is reëel dat dergelijke allianties op termijn ook politiek-electorale consequenties zullen kennen.

Conclusie en discussie

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 maakten de EU-burgers nauwelijks gebruik van hun gemeentelijk stemrecht. In het gehele Brussels Hoofdstedelijke Gewest heeft slechts 9,6% van de EU-burgers zich als kiezer aangemeld. Het is vrij opmerkelijk dat, ondanks voorlichtingscampagnes, met name in de gemeenten Brussel stad, Elsene en Etterbeek, waar zich de belangrijkste EU instellingen bevinden (zoals de Commissie, het Parlement, de

Raad van Ministers), de allerlaagste participatiegraden van EU-burgers opgetekend werden. Van alle gemeenten scoorde Ganshoren met een inschrijvingsgraad van 19,4% het beste. In de meeste gemeenten is het belang van de EU-burgers onder het uiteindelijke electoraat eerder bescheiden door de beperkte registratie als kiezers. Met name in gemeenten als Brussel stad en Elsene is het electorale gewicht van de EU-burgers bijzonder klein (namelijk 1,7 en 2,5%), terwijl er een veel groter potentieel (respectievelijk 19,6% en 28,4%) was. Wat het electorale gewicht van de geregistreerde EU-kiezers betreft, is Sint-Gillis de opvallende uitzondering in het Brussels Gewest. In Sint-Gillis maakte het EU-electoraat zo'n 7,2% uit van het totale kiespubliek en vormde het zo een aanzienlijke electorale factor. Daarmee werd evenwel slechts een fractie van het gehele potentieel (35% van het electoraat) gerealiseerd. Het electorale belang van de nieuwe EU-kiezers werd in Sint-Gillis gedeeltelijk geanticipeerd en was met name te wijten aan mobilisatie binnen de Spaanse gemeenschap. Alles overschouwend moet men concluderen dat hoewel ze een groot demografisch gewicht hebben in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de EU-burgers op lokaal politiek vlak van minimale betekenis gebleken zijn.

Daartegenover staat dat er tijdens dezelfde verkiezingen een opmerkelijke toename van het aantal Belgische verkozenen van niet-EU origine in de gemeenteraden optrad. Van de 653 lokale gemeenteraadsleden, zijn er nu een negentigtal van niet-EU migrantenorigine. Door het onverhoopt grote succes van allochtone kandidaten van niet-EU origine, gingen na de verkiezingen bij autochtone politici overigens stemmen op om het systeem van het voorkeurstemmen te beperken. Er werd in dat licht zelfs een voorstel tot ordonnantie ingediend om het 'blokstemmen' (doelbewust voorkeurstemmen uitbrengen op kandidaten met een bepaald profiel) tegen te gaan. In de aanloop naar de verkiezingen had men nochtans gericht vele allochtone kandidaten gerecruteerd en in de electorale campagne had de 'allochtone stem' een prominente rol toebedeeld gekregen. Op verschillende lokale lijsten was men daarbij overigens niet echt selectief geweest in het recruterend van potentiële allochtone politici, wat, in een aantal gevallen, de migrantenorganisaties tot onvrede stemde. Het succes van allochtone verkozenen leidde in de gemeenteraden overigens niet tot een verdringing van Vlaamse verkozenen, wiens aantal eveneens (zij het niet zo spectaculair) toenam.

Zelforganisaties worden, al dan niet terecht, vaak als leerscholen of mobiliseerbare entiteiten voor politieke participatie gezien. In deze context is het interessant om te constateren dat Vlamingen allochtone zelforganisaties doelbewust ondersteunen, terwijl men aan Franstalige kant weigerachtig is om verenigingen met een uitgesproken etnische identiteit te stimuleren. Het is een open vraag in hoeverre dit ook electorale consequenties zal kennen. Duidelijk vormt de Brusselse bevolking van vreemde origine in toenemende mate een toekomstig politiek wingewest. Dat is niet alleen het geval voor de concurrentie tussen politieke partijen onderling maar ook in het licht van communautaire concurrentie. De 'nieuwe Belgen' zijn potentieel immers ook 'nieuwe Vlamingen' of 'nieuwe Franstalige inwoners'. Vanuit die opstelling bekeken zal de politieke opstelling van de Brusselse allochtonen in toenemende mate een factor worden in de relaties tussen Vlamingen en Franstalige inwoners in het Brusselse politieke veld. Af te wachten valt welke rol zelforganisaties in dit proces zullen spelen.

Over de auteurs

Dirk Jacobs (°1971) is doctor in de sociale wetenschappen (Universiteit Utrecht) en postdoctoraal onderzoeker van FWO-Vlaanderen bij het ISPO (Institute for Social and Political Opinion Research, K.U.Leuven). Jacobs is tevens deeltijds docent aan de KUBrussel. (e-mail: dirk.jacobs@soc.kuleuven.ac.be)

Marc Swyngedouw (°1956) is doctor in de sociale wetenschappen (K.U. Leuven), onderzoeksprofessor aan de K.U.Leuven en hoogleraar aan de K.U.Brussel. Swyngedouw is directeur van het ISPO (Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek, K.U.Leuven) en het IPSoM (Instituut voor Politieke Sociologie en Methodologie, KUBrussel). (e-mail: marc.swyngedouw@soc.kuleuven.ac.be)

Abstract

At the municipal elections of October 2000 only a small number of EU-citizens made use of their local voting right. In the entire Brussels Capital Region a mere 9,6% of the EU-citizens registered to vote. It is quite remarkable that, despite campaigns, the lowest participation scores could be found in municipalities as Brussels-city, Ixelles and Etterbeek. It should be noted these are the municipalities where one can find the most important EU institutions (i.e. the Commission, the Parliament, the Council of Ministers). Due to the poor registration rate, the electoral importance of the EU-citizens was very limited. In Brussels city and Ixelles they only stood for 1,7% and 2,5% of the electorate, although they had a potential of respectively 19,6% and 28,4%. Saint-Gillis is the striking exception with regard to participation rate of EU-citizens in Brussels. As a result, in this municipality the EU-electorate stood for 7,2% of the total electorate, thus forming a considerable electoral factor. Nevertheless, this is still only a fraction of the potential weight of 35%. The importance of the new EU-voters had been partly anticipated in Saint-Gillis and was due to mobilisation within the Spanish community. All in all, one has to conclude, however, that the EU-citizens have been of minimal importance in local politics in Brussels, despite their large demographic weight.

In contrast, there was a remarkable increase of the number of Belgian elected politicians of non-EU origin in the municipal councils. Of the 653 local councillors, ninety are now of non-EU origin. It should be noted that the success of allochthonous politicians in the councils did not lead to a crowding out of the Flemish politicians, as some had predicted. Due to the surprisingly high success of allochthonous (non-EU origin) candidates, autochthonous politicians after the elections proposed to alter the system of preferential voting. A bill was proposed to counter so called 'block-voting' (deliberate preferential voting for candidates with a particular profile). In the pre-electoral period the same political parties had nevertheless actively recruited allochthonous candidates and had given the 'allochthonous vote' a prominent place in campaigning. In doing so, during the formation of several local lists, several parties had not been very selective in the recruiting of potential allochthonous politicians, in a number of cases much to the dislike of immigrant organisations.

Selforganisations are often seen as socialising places or mobilising entities for political participation. It is in this context interesting to note that the Flemish actively support selforganisations in Brussels, while one is very hesitant on Francophone side to support organisations with an outspoken ethnic identity. It

is still an open question whether this will in the future also have electoral consequences. It is clear that the Brussels population of foreign origin is increasingly a political 'fishing pool'. This segment of the population will not only become increasingly important for competition between the electoral parties as such both also prove to be important for the cleavage between the linguistic groups. The 'new Belgians' are indeed potentially 'new Flemings' or 'new Francophones' as well. Looked at from this angle, the political positioning of allochthones in Brussels will in the future become an important factor in the relations between Flemish and Francophone inhabitants in the Brussels Capital Region. It still is to be seen what role selforganisations will play in this process.

Résumé

Lors des élections municipales d'octobre 2000, seul un petit nombre de citoyens européens a fait usage de son droit de vote. Dans la région de Bruxelles-Capitale, seuls 9,6% des citoyens de l'Union européenne se sont en effet inscrits pour voter. Il est assez notable de constater qu'en dépit des campagnes d'informations, les plus faibles taux de participation étaient observés à Bruxelles-ville, Ixelles et Etterbeek. Il faut noter que c'est aussi dans ces communes que sont localisées les plus importantes institutions européennes (la Commission, le Parlement et le Conseil des Ministres). De toutes les communes bruxelloises, c'est Ganshoren qui présente le plus haut taux d'inscription avec 19,4%. En raison de ce faible taux d'inscription le poids électoral des citoyens européens fut très limité. A Bruxelles-ville et Ixelles, ces derniers représentaient 1,7% et 2,5% de l'ensemble de l'électorat, bien qu'ils avaient un potentiel de 19,6% et 28,4% respectivement. Saint Gilles est la plus frappante exception en ce qui concerne la participation des européens à Bruxelles. Dans cette commune, l'électorat européen ayant participé au vote s'est élevée à 7,2% de l'ensemble de l'électorat, constituant ainsi un facteur électoral considérable. Néanmoins, cela ne représente qu'une fraction de leur poids potentiel de 35%. L'importance des nouveaux électeurs européens avait été partiellement anticipée à Saint Gilles notamment grâce à une mobilisation au sein de la communauté espagnole. Dans l'ensemble, on doit néanmoins conclure que les citoyens européens ont eu une importance politique minime au niveau local malgré le fait qu'ils aient un grand poids démographique.

Par contre, il y a eu un accroissement considérable du nombre d'élus belges d'origine non européenne. Sur les 653 conseillers communaux, 90 sont aujourd'hui issus d'une immigration non-européenne. Il faut noter que le niveau de réussite des politiciens allochtones n'a pas eu un effet d'éviction sur le nombre d'élus communaux flamands comme certains l'avaient prédit. En raison de cette réussite étonnamment élevée des allochtones (d'origine non-européenne), des voix se sont élevées parmi les politiciens autochtones peu après les élections pour revendiquer la limitation de l'effet du système des voix de préférence. Une proposition d'ordonnance fut déposée pour contrer le vote en bloc ou 'stemblok' (attribution de voix de préférence à une liste de candidats ayant un profil particulier sur une liste). Durant la période électorale, les mêmes partis politiques ont néanmoins activement recruté des candidats allochtones et ont donné au « vote ethnique » une place importante dans leur campagne. Durant la confection des listes locales, certains partis n'ont pas été très sélectifs dans leur recrutement de candidats allochtones, ce qui, dans certains cas, a suscité la réprobation des associations d'immigrés. A tort ou à raison, ces associations sont

souvent vues comme des lieux de socialisation politique ou des entités mobilisables pour la participation politique. Dans ce contexte, il est intéressant de constater que les Flamands encouragent délibérément les associations allochtones, tandis qu'on est plus hésitant du côté francophone à soutenir des organisations avec une identité ethnique affichée. Il reste à voir si ceci aura des conséquences électorales dans le futur. Il est évident que la population bruxelloise d'origine étrangère est de plus en plus vue comme un réservoir de voix. Ceci n'est pas uniquement important pour la concurrence mutuelle entre partis politiques, mais l'est également sur le plan des clivages communautaires entre Francophones et Flamands. Les « nouveaux belges » sont potentiellement aussi de nouveaux Flamands ou de nouveaux Francophones. Vu sous cet angle, le positionnement politique des allochtones à Bruxelles sera à l'avenir un facteur important des relations entre habitants Francophones et Flamands dans la région de Bruxelles-Capitale. Il faudra voir quel rôle joueront les associations représentatives de l'immigration dans ce processus.